

Цитування:

Ревенок Н. М. Етичні проблеми реставраційної та експертної діяльності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 3. С. 122-128.

Revenok N. (2021). Ethical problems of restoration and expert activities. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 122-128 [in Ukrainian].

Ревенок Наталія Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри техніки та
реставрації творів мистецтва
Національної академії образотворчого
мистецтва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2175-6862>
renata_ishtar@ukr.net

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ТА ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета дослідження: висвітлити етичні проблеми та вимоги до реставрації пам'яток історії та культури у практичній роботі музейного реставратора, виявити наукові та методологічні питання у збереженні творів музейного значення, визначити необхідність теоретичного аналізу міжнародних кодексів з реставрації, консервації та експертизи пам'яток. **Методологія** дослідження ґрунтується на історико-порівняльному методі; методі мистецтвознавчого аналізу для опрацювання історичної, культурологічної, наукової літератури. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні висновків щодо меж припустимого реставраційного втручання. **Висновки.** Наукова реставрація нерозривно пов'язана із всебічним дослідженням пам'яток мистецтва, умов його побутування в культурно-історичному контексті. Розбіжність визначення поняття «реставрація» надає більш точне його формулювання і зосереджує увагу на завданнях і методах реставрації. Опрацювання міжнародних кодексів етики, вітчизняних законів у контексті дослідження таких термінів, як «реставрація», «консервація», «експертиза» показує, що в усіх нормативних документах підкреслюється особлива роль реставратора, який повинен постійно вдосконалювати свою професійну майстерність.

Ключові слова: реставрація, реконструкція, експертиза, пам'ятка історії та культури, етика реставрації.

Revenok Natalya, Ph.D. of Art History, Senior Lecturer, Department of Technology and Restoration Works of Art, National Academy of Fine Arts and Architecture

Ethical problems of restoration and expert activities

The purpose of the article is to highlight the ethical problems and requirements for the restoration of historical and cultural monuments in the practical work of a museum restorer, to identify scientific and methodological issues in the preservation of works of museum value, to determine the need for a theoretical analysis of international codes for the restoration, conservation, and examination of monuments. **The methodology** is based on the historical-comparative method; the method of art history analysis for the processing of historical, cultural, scientific literature. **The scientific novelty** of the research lies in the theoretical substantiation of the conclusions regarding the limits of permissible restoration intervention. **Conclusions.** Scientific restoration is inextricably linked with a comprehensive study of works of art, the conditions of its existence in a cultural and historical context. The discrepancy in the definition of the concept of «restoration» provides a more accurate formulation and pays attention to the tasks and methods of restoration. The development of international codes of ethics, domestic laws in the context of the study of terms such as «restoration», «conservation», «expertise» shows that all regulatory documents emphasize the special role of the restorer, who must constantly improve his professional skills.

Keywords: restoration, reconstruction, expertise, historical and cultural monument, restoration ethics.

Актуальність дослідження. Актуальними проблемами у мистецтвознавстві, художній та реставраційній діяльності залишаються етичні питання, особливо при роботі з пам'ятками історії та культури. Етичні вимоги щодо відношення реставраторів до художніх пам'яток у процесі їх реставрації на сьогодні є актуальними, тому на спеціалізованих

наукових конференціях, крім питань мистецтвознавства, культурології та філософії, порушуються проблеми внеску реставратора у справу збереження культурного спадку для нащадків. Обов'язкове дотримання реставратором професійної етики та загальноприйнятих етичних норм є неодмінною складовою реставраційної

діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Одним з дослідників, що порушували питання про дбайливе ставлення художників-реставраторів до пам'яток мистецтва та архітектури, була заслужена художниця України, реставраторка І. Дорофійенко, яка на наукових конференціях завжди звертала увагу вчених, мистецтвознавців і реставраторів щодо дискусії з питань етики, збереження автентичності художніх пам'яток та надання їм належного експозиційного вигляду. Авторка виявила ряд складних проблем та розкрила функцію реставратора у процесі виконання ним різноманітних робіт з пам'ятками, підкреслювала необхідність дотримання ними етичних кодексів, пунктуального виконання усіх технологічних процесів у питаннях збереження та консервації культурних цінностей [2, 48–50].

Збереженню пам'яток історії та культури була присвячена й V Міжнародна науково-практична конференція у Києві (2005 р.), де реставратор А. Беляєвська звернула увагу на проблеми збереження важливих частин мозаїки та керамічного декору на відреставрованих пам'ятках та підкреслила, що ставлення до декоративних елементів архітектури перебуває на неналежному рівні. «Проблема збереження архітектурної кераміки, зокрема цінних елементів декору (керамічної покрівлі, плитки, панно, камінів, порталів, керамічних ікон, печей, іконостасів тощо) на пам'ятках історії не вирішені досі» [1, 24]. Дослідниця на фактичному прикладі продемонструвала важливе значення збереження творів мистецтва при проведенні реставраційних робіт.

На думку науковця А. Яхонта, «...на порозі ХХІ століття доводиться суворіше оцінювати на етапах становлення і формування реставрації як наукової діяльності» [12, 197], тобто сьогодні актуальним питанням залишається вирішення проблем етичного характеру до творів, що надходять на реставрацію задля збереження їх автентичності, тому що будь-який твір має свою історичну, художню, технологічну інформацію, а при проведенні експертизи та атрибуції така інформація дозволяє більш конкретно визначити справжність досліджуваної пам'ятки.

Мета статті полягає у дослідженні міжнародних кодексів реставраторів з дотримання ними етичних норм й правил у своїй практичній роботі з реставрації та консервації творів мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна творча робота, художній витвір представляє собою унікальну, єдину, виняткову пам'ятку й може бути цінним екземпляром для історії та культури. В історичному аспекті має значення навіть єдина творча робота або тиражований примірник декоративно-прикладного мистецтва. Багато творів образотворчого і декоративного мистецтва експонуються в різних музеях України, але велика кількість творів знаходиться у пошкодженому стані в музейних фондах і потребує втручання реставраторів для відновлення та подальших наукових опрацювань.

Згідно статті 2 пункту 1 Статуту Міжнародної Ради у справах музеїв (ICOM), основними функція діяльності музею є: наукові та методичні розробки, дослідницька та експертна робота, комп'ютерні програми й концепції, протоколи і методики, спрямовані на забезпечення високої якості в галузі відбору, атрибуції, збереженні та експонуванні історико-культурної спадщини, а наукова реставрація нерозривно пов'язана з детальним вивченням пам'яток мистецтва, умов його побутування в культурно-історичному контексті.

Одним з важливих чинників виконання реставраційних робіт та мистецтвознавчої експертизи є ретельне дослідження творів фарфору, кераміки, органічних матеріалів, що передбачає, приміром, визначення їх часу створення, а також збереження зовнішнього вигляду пам'ятки як свідка певної історичної епохи. Також варто зазначити про необхідність наукового підходу у проведенні досліджень унікальних пам'яток, для цього слід залучити багатьох науково-технічних фахівців, зберігачів фондів музеїв тощо.

Першорядним значенням для вирішення завдань, поставлених у цій роботі, є вивчення міжнародних декларацій з консервації та реставрації пам'яток історії та культури. Так, професійні Кодекси реставраторів визначають моральні принципи й правила, яких повинні дотримуватися фахівці у своїй практичній роботі з реставрації та консервації творів мистецтва. У багатьох кодексах зазначено, що реставратори різних напрямів зобов'язані дотримуватися єдиних правил і положень професійного рівня.

У результаті вивчення Венеціанської хартії, ухваленої на II Міжнародному конгресі архітекторів і технічних фахівців історичних пам'яток у Венеції (1964 р.), відповідно до статті 2 було визначено: «Консервація і

реставрація пам'яток становить таку дисципліну, яка взаємодіє з усіма галузями науки і техніки, сприяє вивченню та збереженню монументальної спадщини» [8].

В іншому Кодексі етики та стандартів практики, ухваленому Американським інститутом консервації історичних та художніх цінностей (АІК), приділено також велику увагу професійній підготовці та поведінці консерватора перед тим, як доручити йому відповідальну роботу. У преамбулі Кодексу в першому пункті зазначено: «Консерватор-професіонал повинен прагнути досягати високих стандартів на всіх етапах консервації, зокрема профілактичної консервації, експертизи, документування, обробки, пошуку та професійної підготовки» [9].

Таким чином, реставраційні та консерваційні дії є досить трудомісткими, а об'єкти мистецтва вимагають глибоких і всебічних наукових досліджень. В Україні також було розроблено відповідні нормативні документи, у яких передбачено здійснення контролю та розвиток професійного рівня художників-реставраторів, а також визначено вимоги стосовно дотримання правил у професійній роботі реставратора.

У 1993 році, вже в незалежній Україні, Міністерство культури України видало постанову про створення Комісії з атестації художників-реставраторів і розробило кваліфікаційні категорії. Згідно з цим нормативним документом, художник-реставратор повинен володіти спеціальними знаннями, уміннями та навичками в межах відповідної кваліфікаційної категорії та дотримуватися єдиних правил і положень професійного рівня.

Розглянемо деякі аспекти реставраційних асоціацій різних країн.

Так, у розділі «Реставрація» основних положень наукової реставрації та консерваційних заходів етичного кодексу Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і професійних консерваторів є визначення: «Реставрація ґрунтується на дбайливому ставленні до матеріалу оригіналу й точних даних про колишній вигляд об'єкта» [10]. Також у цьому кодексі обґрунтовано зміст поняття «експертиза» та наголошено, що «усі заходи, мають бути спрямовані на визначення структури, матеріалів, відповідної історії та стану культурної цінності, зокрема оцінку пошкоджень, змін і втрат. Експертиза також припускає аналіз і вивчення відповідного матеріалу, а також вивчення важливої історичної та сучасної інформації» [10].

У Кодексі етики з консервації Міжнародної ради музеїв ІКОМ (International Council of Museums – ICOM) [5] та етичному кодексі Європейської конфедерації організації консерваторів-реставраторів формулювання терміна «реставрація» майже однакові: «Реставрація – це дія, здійснена з метою виправити пошкодження або зробити зіпсований артефакт зрозумілим при мінімальній втраті естетичної та історичної цінності» [11].

Отже, слід зазначити, що реставрація пам'яток культурної спадщини – це комплекс науково аргументованих заходів, спрямованих на укріплення (консервацію) фізичного стану пам'ятки, розкриття її культурно-важливих особливостей з метою полегшення розуміння твору при максимальному збереженні його автентичності.

В Україні ухвалено низку законів про охорону пам'яток: «Про музеї та музейну справу» [3], «Про охорону культурної спадщини» [4]. Крім того, наша держава є учасником усіх основних конвенцій (і в рамках ЮНЕСКО, і в рамках Європейської співдружності) з питань охорони культурної спадщини. У Конвенції ЮНЕСКО «Про захист всесвітньої культурної і природної спадщини», до якої Україна приєдналася 1988 року, прописано, що «Держави і сторони цієї конвенції для того, щоб забезпечити за можливості більш ефективну охорону та збереження і за можливості активну популяризацію культурної і природної спадщини, розміщеної на її території, прагнуть в умовах, властивих кожній країні, розвивати наукові дослідження та технічні розробки й удосконалювати методи роботи, які дають можливість державі усунути небезпеку, що загрожує її культурній і природній спадщині; застосовувати відповідні правові, адміністративні та фінансові заходи щодо виявлення, охорони, збереження, популяризації та відновлення цієї спадщини; сприяти створенню чи розвитку національних або регіональних центрів підготовки в галузі охорони, збереження й популяризації культурної та природної спадщини, а також заохочувати наукові дослідження в цій галузі» [6]. Проте, на жаль, стан пам'яток культури і мистецтва на сьогодні часто невтішний: охороняють їх лише на папері, на їх утримання виділяють мізерні кошти, а установи, які повинні зберігати пам'ятки культури, змушені заробляти на своє існування самостійно.

Як було вже зазначено, Україна є учасницею міжнародних договорів і конвенцій

(у рамках ЮНЕСКО і Європейської співдружності) з проблем збереження культурної спадщини. Так, у статті 54 Конституції України вказано: «Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством» [7]. У цьому контексті доречно також звернути увагу на те, що, за Конституцією, «державою забезпечується збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [7].

Так, етичні кодекси реставраторів, міжнародні конвенції та декларації, національні закони, що містять різну термінологію з певних тем, стають предметом наукового пошуку реставраторів, мистецтвознавців, експертів, які досліджують відмінності понять: об'єкт і пам'ятка культури, предмет мистецтва, культурна значимість, культурне надбання тощо.

Продовжуючи розгляд етичних питань, слід зазначити, що згідно з пунктом 1 першого розділу Закону України «Про охорону культурної спадщини» культурну спадщину визначено як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, де об'єкт культурної спадщини формулюється як «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду й зберегли свою автентичність» [4].

У статті 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» зазначено, що невід'ємною складовою культурної спадщини України є музейний фонд України, який є національним багатством, що охороняється законом. «Музейний фонд України — це сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» [3]. Відповідно до законів України «Про музеї та музейну справу» [3] та «Про охорону культурної спадщини» «державою, музеї,

підприємства, установи, організації та громадяни, які є власниками культурних цінностей, повинні забезпечувати збереження культурних цінностей, сприяти їх науковому вивченню, обліку, класифікації, державній реєстрації, запобігати руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечувати захист, утримання, відповідне використання, ремонт, консервацію, реставрацію, реабілітацію, пристосування та музеєфікацію пам'яток» [4].

Культурні цінності, згідно з Етичним кодексом Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і Канадської організації професійних консерваторів, — «це предмети, які становлять художній, соціальний, історичний або науковий інтерес» [10].

Таким чином, можна констатувати, що в усіх зазначених вище документах, попри різне формулювання, певні групи пам'яток можуть стати об'єктом роботи реставратора-консерватора.

В етичних кодексах різних країн намагалися знайти вирішення проблем реставраторів як професійних фахівців зі збереження та відновлення предметів історичної та культурної спадщини. Наприклад, найбільш повним є визначення, розроблене в Кодексі етики Комітету з консервації Міжнародної ради музеїв ICOM, у якому йдеться про те, що «діяльність консерватора-реставратора складається з технічної експертизи, збереження та реставрації культурних цінностей», а експертизою є «попередня процедура, проведена з метою встановити документальну важливість художнього твору-артефакту; істинну структуру й матеріали; ступінь руйнувань, деформації та втрати; а також документування даних» [5]. Практична робота реставратора починається із всебічного вивчення предмета або його експертизи, що визначається як попередня процедура. За етичним кодексом Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і Канадської асоціації професійних консерваторів [10], дослідження пам'ятки передбачає дії, спрямовані на встановлення стану предмета, структуру його матеріалів, ідентифікацію та документування отриманих даних. В етичному кодексі Європейської конфедерації організацій консерваторів-реставраторів [11] практична робота реставратора доповнюється ще й заходами щодо ідентифікації масштабу змін, які відбулися впродовж побутування пам'ятки, а також оцінки чинників пошкоджень і визначення масштабу проведення необхідних заходів.

У кодексі етики Комітету з консервації Міжнародної ради музеїв ІКОМ та етичному кодексі Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і Канадської асоціації професійних консерваторів термін «консервація» визначено як «збереженість», тобто застосування відповідних операцій, спрямованих на попередження або призупинення руйнівних дій при незадовільному стані пам'ятки. Збереження передбачає контролювання середовища й умов перебування пам'ятки, а також відповідну обробку, необхідну для його підтримки в стабільному стані. Збереження творів, крім того, передбачає незначні нововведення у випадку, якщо предмет містить цінний інформаційний зміст [5; 10].

Слід зауважити, що розглянутий термін «збереження» дуже близький до поняття «профілактична консервація», що також зазначено в розглянутих етичних кодексах [5]. Крім того, у кодексі етики Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і Канадської асоціації професійних консерваторів зустрічаємо термін «превентивна консервація», який слід розуміти як профілактична [10].

«Профілактична консервація – це заходи, спрямовані на мінімізацію погіршення стану і псування культурної цінності» [10], які здійснюють для запобігання руйнування пам'ятки шляхом створення оптимальних умов для її збереження, що передбачають: відповідне освітлення, умови утримання, якість повітря, комплекс заходів у боротьби зі шкідниками, навантаження-розвантаження, пакування та транспортування, експонування, зберігання, утримання, користування, гарантування безпеки, пожежозахист і готовність до екстреної евакуації [10]. Професія реставратора відома у нашому культурному середовищі (пострадянському просторі) і трактується як художник-реставратор; у документації інших країн визначена як консерватор-реставратор. Щоб зрозуміти це, слід з'ясувати, що означають такі поняття, як консервація, а що – реставрація.

Згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини», консервація — це сукупність науково обґрунтованих заходів, що дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їх автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд [4].

Відповідно до етичного кодексу Європейської конфедерації організацій консерваторів-реставраторів [11], до поняття

«консервація» входить «профілактична консервація» та «відбудовна» (корегуюча), яка «складається, в основному, з прямого впливу на культурну цінність, для уповільнення подальшого погіршення стану об'єкта» [11].

Поняття «консервація» окреслює також дії, спрямовані на збереження культурних цінностей для майбутніх поколінь, про що зазначено в згаданому вище етичному кодексі Канадської асоціації з консервації культурних цінностей та Канадської асоціації професійних консерваторів: «Основною метою консервації є вивчення, реєстрація, підтримання у належній формі та відновлення культурно значимих властивостей культурної цінності, втілених у її фізичній і хімічній структурі, за найменших втручань. Консервація складається з таких етапів: експертизи, ведення документації, профілактичної консервації, обробки, реставрації та реконструкції» [10].

Варто зазначити, що консерваційні заходи щодо об'єктів культури і мистецтва це, передусім, науково обґрунтовані дії реставратора, запропоновані, скореговані та затверджені на реставраційних радах певних закладів, за місцем яких перебуває пам'ятка, і направлені для призупинення або попередження руйнівних процесів творів мистецтва з дотриманням належних умов зберігання автентичної пам'ятки з мінімальним втручанням у її теперішній вигляд [4]. Крім того, консервація передбачає й такі дії, як: паспортизація, дослідження, підтримка в належному стані та відтворення окремих фрагментів пам'ятки за найменших втручань, контролювання температурно-вологісного режиму середовища та створення оптимальних умов її зберігання, підготовка до транспортування, експонування та готовність до непередбачених випадків.

З іншого боку, згідно зі статтею 1 першого розділу Закону України «Про охорону культурної спадщини» слід підкреслити, що «реставрація — це сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності» [4]

Окремо слід розглянути проблеми експертних досліджень, сформульованих в етичному кодексі Американського інституту консервації історичних та художніх цінностей (АІК) [9], де вказано, що «ретельна експертиза культурної цінності створює базу для всієї подальшої діяльності консерватора-

Література

професіонала» і перед проведенням експертизи «консерватор-професіонал повинен обґрунтувати необхідність проведених процедур» [9].

При науковому вивченні пам'ятки «консерватор-професіонал має дотримуватися встановлених наукових норм і протоколів досліджень» [9].

Суть експертизи відбивається також і в етичному кодексі Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і Канадської асоціації професійних консерваторів: «Експертиза також припускає аналіз і вивчення відповідного матеріалу, а також дослідження важливої історичної та сучасної інформації» [10].

З урахуванням розбіжностей між поняттями «консервація» та «реставрація» можемо зробити висновок, що такий комплекс консерваційно-реставраційних заходів являє собою науково аргументовані дії, спрямовані на збереження предметів мистецтва й організацію належних умов для їхнього зберігання. Крім того, реставрація, за певних умов, може бути наступним продовженням комплексу консерваційних дій.

Загалом, не слід ототожнювати консервацію та реставрацію з такими діями, як ремонт, пристосування або реконструкція, про що зазначено в Законі України «Про охорону культурної спадщини»: «Ремонт – це сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини» [4].

Висновки. Опрацювання міжнародних кодексів етики реставраторів, вітчизняних законів у контексті дослідження таких термінів, як «реставрація», «консервація», «експертиза» засвідчує, що в усіх нормативних документах підкреслюється особлива роль реставратора, який повинен постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, що передбачає не тільки наявність необхідних практичних навичок, а й серйозної академічної підготовки, художньої освіти та знань з різних сфер життєдіяльності.

Аналізуючи міжнародно-правові акти та морально-правові норми з охорони, захисту та реставрації об'єктів культури та мистецтва, слід відзначити, що законодавча база України відповідає міжнародно-правовим нормам.

1. Беляевская О. Н. Проблема сохранения ценных элементов декора из керамики и мозаики на памятниках истории и культуры // Проблемы збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток: тези доповідей V Міжнародної наук.-практ. конф. (24–27 травня 2005 р.). Київ: ННДРЦУ, 2001. С. 24–26.

2. Дорофієнко І. П. Фактор збереження пам'яток та проблеми їх реставрації // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: тези та матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 60-річчю ННДРЦУ, 27–29 травня, 1998 р. К.: ННДРЦУ, 1998. 208. С. 48–50.

3. Закон України «Про музеї та музейну справу» (вводиться в дію Постановою ВР № 250/95-ВР від 29.06.95, ВВР, 1995, № 25, ст. 192). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: вересень 2018).

4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (документ № N 2768-III (2768-14) редакція від 25.10.2001, ВВР, 2002, № 3–4, ст. 27), (стаття 1). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: вересень 2018).

5. Кодекс етики Комітета по консервації Международного совета по делам музеев ICOM (International Council of Museums). URL: <https://mybiblioteka.su/10-1557.html> (дата звернення: листопад 2020).

6. Конвенції ЮНЕСКО про охорону культурної спадщини. URL: http://leksika.com.ua/10980408/legal/konventsii_yunesko_pro_ohoronu_kulturnoyi_spadschini (дата звернення: листопад 2020).

7. Конституція України. К. : Просвіта, 1996. 80 с.

8. Международная хартия по консервации и реставрации памятников и достопримечательных мест (Венецианская хартия). URL: <http://www.isaac.spb.ru/cathedral/codes> (дата звернення: жовтень 2019).

9. Этический кодекс Американского института консервации исторических и художественных ценностей. URL: <http://art-con.ru/node/344> (дата звернення: грудень 2019).

10. Этический кодекс Канадской ассоциации по консервации культурных ценностей и Канадской ассоциации профессиональных консерваторов. URL: <http://art-con.ru/node/349> (дата звернення: грудень 2019).

11. Этический кодекс Европейской Конфедерации Организаций консерваторов-реставраторов (Е.С.С.О.-Е.К.О.К). (1993). URL: <http://www.art-atelier.ru/index.php?id=8&cat=22&lib=388> (дата звернення: жовтень 2020).

12. Яхонт О. В. Проблемы научной реставрации и состояние реставрационной отрасли // Проблемы збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток: тези доповідей III Міжнародної наук.-практ. конф. (22–24 травня 2001 р.). Київ: ННДРЦУ, 2001. С. 197.

References

1. Belyayevskaya O. N. (2001). The problem of preserving valuable decorative elements made of ceramics and mosaics on historical and cultural monuments ' 01: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «The problems of preservations, conservations, restorations and expertise of museum monuments». (pp. 24-26). Kyiv, NNDRUCU [in Russian].
2. Dorofienko I. P. (1998). The factor of the preservations of monuments and the problems of their restoration ' 98. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 60th anniversary NNDRUCU «Restorations of museum works in modern conditions. Problems and ways to solve them». (pp. 48-50). Kyiv, NNDRUCU [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on museums and museum business from June 29 1995, № 25 art. 192. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on the protection of cultural heritage from October 25 2001, № 2768-III (2768-14) № 3-4, art. 27. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>. [in Ukrainian].
5. Code of Ethics of the Committee on Conservation of the International Council of Museums (ICOM). Retrieved from <https://mybiblioteka.su/10-1557.html> [in Russian].
6. UNESCO Convention for the Protection of Cultural Heritage. Retrieved from http://leksika.com.ua/10980408/legal/konventsiiyi_yunesko_pro_ohoronu_kulturnoyi_spadschini [in Ukrainian].
7. Constitutions of Ukraine. (1996). Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
8. International Charter for the Conservations and Restorations of Monuments and Sites (Venice Charter). Retrieved from <http://www.isaac.spb.ru/cathedra/codes> [in Russian].
9. Code of Ethics of the American Institute for the Conservations of Historical and Artistic Values. Retrieved from <http://art-con.ru/node/344>.
10. Code of Ethics of the Canadian Association for the Conservations of Cultural Property and the Canadian Association of Professional Conservations. Retrieved from <http://art-con.ru/node/349> [in Russian].
11. Code of Ethics of the European Confederation Organizations of conservatives-restorers. (E.C.C.O.-E.K.O.K). (1993). Retrieved from <http://www.art-atelier.ru/index.php?id=8&cat=22&lib=388>.
12. Yakhont O.V. (2001). Problems of scientific restoration and the state of the restorations industry. ' 01: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «The problems of preservations, conservations, restorations and expertise of museum monuments». (pp. 197). Kyiv, NNDRUCU [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 14.04.2021
Отримано після доопрацювання 05.05.2021
Прийнято до друку 10.05.2021*